

УДК 82.0(091)

Этналітаратурознаўства: спецыфіка, шляхі развіцця

В.Ю. Бароўка

Літаратурознаўства – дынамічная навука, якая актыўна ўзаемадзейнічае з іншымі навукамі. Падкрэсліваецца неабходнасць развіцця такога спецыяльнага раздзела літаратурознаўства, які б паглыблена асэнсоўваў семантыку і функцыі этнакантэксту ў мастацкіх творах, паколькі працэсы глабалізацыі на пачатку XXI стагоддзя ўзмоцнена актуалізуюць пытанні этнакультурнай ідэнтычнасці.

Сучаснаму літаратурознаўству ўласцівы метадалагічны плюралізм. Значная ўвага ў навуцы пра літаратуру ў пачатку XXI стагоддзя надаецца міфапаэтычнаму, культуралагічнаму, інтэртэкстуальнаму падыходам. Відавочна, што літаратурознаўства, як і любая іншая навука, заўсёды мае патрэбу ў новых ідэях і арыгінальных даследчыцкіх канцэпцыях. Як вядома, той ці іншы падыход да асэнсавання літаратурных твораў правамерны, калі ён адпавядае прыродзе мастацкай літаратуры. Адным з перспектыўных напрамкаў даследавання мастацкіх твораў можа стаць такі, які заснаваны на цесным узаемадзеянні літаратурознаўства, этнаграфіі, лінгвістыкі, псіхалогіі, сацыялогіі і культуралогіі, бо ў творчасці пісьменнікаў з розных ідэйных і мастацкіх пазіцый, як правіла, адлюстроўваюцца пэўныя этнарэаліі. Вільгельм фон Гумбальдт у свой час вызначаў нацыянальную адметнасць этнасаў шляхам вывучэння іх моў. Яго ідэі знайшлі бліскучы працяг у работах польскага этналінгвіста Ганны Вяжбіцкай і яе шматлікіх паслядоўнікаў, літаратура ж у славеснай форме адлюстроўвае розныя формы нацыянальнай і ўласна пісьменніцкай рэфлексіі над светам і чалавекам.

Сёння “тэндэнцыя глабалізацыі і паўсюдных культурных узаемадзеянняў робіць асабліва значнай цікавасць да культурнай адметнасці, якая далёкая ад таго, каб саступіць сваё месца уніфікаванай масавай культуры” [1, с. 54–55]. Яшчэ ў канцы XVIII стагоддзя нямецкі вучоны і асветнік Іяган Готфрыд Гердэр сфармуляваў тэорыю нацыянальнага духу – *Volksgeist*. Яна грунтавалася на ідэі культурнай разнастайнасці і крытычным стаўленні да еўропацэнтрычнай цывілізацыі, якой Гердэр проціпастаўляў нацыянальную культуру, заснаваную на этнатэрытарыяльнай агульнасці. І.Г. Гердэр адзначаў, што літаратура “змяняе свой выгляд у залежнасці ад мовы, звычайў, ад тэмпераменту і клімату, нават ад вымаўлення гэтых народаў” [2, с. 109]. Па словах нямецкага навукоўцы, кожная нацыя выяўляе і развівае дамінанты нацыянальнага духу, а ўкаранёнае ў нацыянальную рэчаіснасць мастацтва слова мае надзвычай багатыя творчыя перспектывы. Прадстаўнікі культурна-гістарычнай школы ў XIX стагоддзі падкрэслівалі вялікую ролю аб’ектыўнай дадзенасці – самой рэчаіснасці – у фарміраванні і развіцці мастацтва слова. Заснавальнік культурна-гістарычнай школы Іпаліт Тэн сцвярджаў, што літаратурную творчасць вызначаюць тры фактары: “раса”,

“асяроддзе”, “момант”, дзе асяроддзе – гэта цэлы комплекс дэтэрмінантных фактараў, у тым ліку этнічных. У працы “Гісторыя англійскай літаратуры. Уводзіны” І. Тэн даказваў, што гісторыя літаратуры канкрэтнага народа надзвычай важная, бо раскрывае псіхалогію гэтага народа, сувязь мастацтва і быту. Аўтарытэтны гісторык і тэарэтык літаратуры Аляксандр Мікалаевіч Весялоўскі вялікае значэнне надаваў суадносінам творчасці і нацыянальнага побыту, фактычна Весялоўскі прадказаў збліжэнне этналогіі і літаратуры ва ўсходнеславянскай навуцы. Акадэмік Весялоўскі неаднаразова заўважаў, што для таго, каб зразумець літаратуру пэўнага народа, трэба ведаць, як гэты народ жыў. Знакамітаму рускаму вучонаму належала абгрунтаванне неабходнасці стварэння гістарычнай паэтыкі, якая б абапіралася на сінтэз паэтыкі і анталогіі, аднак задача сістэмнага вывучэння рэгіянальнай і нацыянальнай спецыфікі мастацкай творчасці ў асноўных публікацыях А.М. Весялоўскага так і засталася да канца не вырашанай.

Узаемадзеянне літаратуры і жыцця, літаратуры і побыту прыцягвала ўвагу рускага вучонага А.М. Пыпіна, які распрацаваў канцэпцыю развіцця літаратуры з “народнага быту”. Адною са стрыжнёвых праблем у рускім літаратуразнаўстве XIX стагоддзя была праблема народнасці. Народнасць літаратуры Пыпіным атаясамлівалася з нацыянальнай самабытнасцю, фундаментам якой выступалі этнаграфічныя пласты. Навукоўца разглядаў прыгожае пісьменства не толькі як мастацкую з’яву, але і як важны сродак пазнання народнай культуры, быту, нораваў грамадства. А.М. Пыпін фактычна надаваў літаратуры этнаграфічны статус, ён перабольшваў ролю народазнаўчага плана ў мастацтве слова, бо, як вядома, пададзеная пісьменнікамі інфармацыя народазнаўчага характару не тое, рэчаіснасці, паколькі літаратурная творчасць грунтуецца на сінтэзе аб’ектыўных і суб’ектыўных фактараў, рэальных фактаў і пісьменніцкай інтэнцыі. У “Гісторыі рускай этнаграфіі” (1890–1892) Пыпін прадставіў народны быт у дынамічным развіцці як гісторыю развіцця народнай самасвядомасці. Ідэі гэтага выдатнага прадстаўніка рускай культурна-гістарычнай школы знайшлі працяг у працах наступных пакаленняў літаратуразнаўцаў, у тым ліку беларускіх, як паказваюць “Гісторыя беларускае літаратуры” (1920) Максіма Гарэцкага, “Очерки истории белорусской литературы” (1920) пад рэдакцыяй Мікалая Янчука, “Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі” (1926) Вацлава Ластоўскага. У XX стагоддзі французская школа “аналаў”, тэарэтыкамі і практыкамі якой з’яўляліся Марк Блок, Люсьен Феўр, а прадаўжальнікам іх ідэй – Жан Ле Гоф, сваёй дзейнасцю сцвярджала прынцып міждысцыплінарных узаемадзеянняў, які ўключае ў якасці аб’екта вывучэння разнастайныя галіны культуры, а таксама ментальнасць, калектыўнае бессвядомае, гісторыка-антрапалагічныя даследаванні і г.д. Неабходнасць улічваць шырокі гістарычны і этнічны кантэкст у працэсе рэцэпцыі любой нацыянальнай культуры пастаянна акцэнтуюцца ў працах рускага даследчыка Г.Д. Гачава [3]. У беларускім літаратуразнаўстве канца XX стагоддзя гэта тэндэнцыя творча адбілася ў артыкулах і манаграфіі І.А. Чароты “У пошуку спрадвечнай існасці”, дзе знайшлі арыгінальнае навуковае асэнсаванне прасторава-часавыя архетыпы беларускага прыгожага пісьменства як рэпрэзентанты нацыянальнай ментальнасці.

Этнакантэкст, этнаграфічны матэрыял, пададзены ў мастацкіх творах, сёння патрабуе сур'ёзнага сістэмнага асэнсавання. Літаратуразнаўцы XX стагоддзя неаднаразова спарадычна звярталіся да вывучэння ролі этнаграфічных крыніц у мастацкіх творах. У працах савецкіх (В.Р. Базанаў) і постсавецкіх вучоных (Г.Д. Гачаў, У.М. Конан, А.І. Мальдзіс, І.А. Чарота), як і ў публікацыях іх заходніх калег [4], прысвечаных ролі этнаграфічнага матэрыялу ў літаратурных творах, звычайна дамiнуе асэнсаванне культуралагічнай ролі мастацкага этнаграфізму, падыход да ўзноўленых пісьменнікамі этнаграфічных крыніц як да важнага сродку рэпрэзентацыі нацыянальнага ў літаратуры. У змястоўных работах А.М. Адамовіча, А.А. Гарэлава, М.М. Грынчыка, У.Б. Далгат, В.А. Каваленкі, Ю.М. Лотмана, В.Я. Халізева, А.П. Чудакова, В.Ф. Сакаловай, А.Л. Факеева, Н.М. Шумілы і іншых першачарговая ўвага звяртаецца на асэнсаванне жанра- і стылеўтваральнай ролі народазнаўчага матэрыялу ў літаратурных творах.

Пачатак XXI стагоддзя – час інтэнсіўных глабалізацыйных працэсаў. Даследаванне літаратурных твораў у гэты перыяд істотна змяшчаецца ў сферу этнічнай ідэнтычнасці нацыянальных культур, узмоцнена актуалізуецца этнічны складнік асобы, бо ў працэсе глабалізацыі часта наглядаецца трансфармацыя мадэлей этнічнай ідэнтычнасці. Безумоўна, у навуцы існуе шырокі спектр меркаванняў адносна лёсу нацыянальных культур у перыяд глабалізацыі. Трэба заўважыць, што глабалізацыя – гэта ўвогуле сур'ёзнае выпрабаванне для нацыянальнай і культурнай ідэнтычнасці, паколькі працэс глабалізацыі можа прывесці да плюралізацыі ідэнтычнасці, да размывання ідэнтычнасці, ускладнення ідэнтыфікацыйных мадэлей, а нярэдка і да маргіналізацыі. Несумненна тое, што ў кантэксте змен, выкліканых глабалізацыяй, абвастраецца праблема этнакультурнай ідэнтычнасці. У XX стагоддзі іспанскі філосаф Х. Артэга-і-Гасет распрацаваў тэорыю культурных мностваў. У работах Ю.М. Лотмана неаднаразова падкрэслівалася, што сведчаннем росквіту сусветнай літаратуры пэўнага часу служыць культурная разнастайнасць, а яе рэдукцыя – паказчык антрапагеннага крызісу.

Этнакультурная ідэнтычнасць – своеасаблівая форма сацыяльнай ідэнтычнасці, бо важнай яе функцыяй з'яўляецца інтэграцыя грамадства. На падставе аналізу сацыяльнай і культурнай дынамікі амерыканскі сацыёлаг Г. Спенсер яшчэ ў XIX стагоддзі вылучыў два складнікі гэтага працэсу – дыферэнцыяцыю і інтэграцыю, бо любое развіццё пачынаецца з павелічэння аб'ёму і колькасці элементаў культуры, якія характарызуюць грамадства; рост колькаснай разнастайнасці адбываецца разам са структурнай і функцыянальнай дыферэнцыяцыяй цэлага і ростам якасных адрозненняў яго структурных частак. Сацыяльная дыферэнцыяцыя раз'ядноўвае грамадства, а этнічная, наадварот, – інтэгруе, таму нельга не пагадзіцца з думкай расійскай даследчыцы І.В. Малыгінай, якая сцвярджае, што “найважнейшая функцыя этнакультурнай ідэнтычнасці заключаецца ў кансалідацыі грамадства, яго ўнутранай інтэграцыі” [5, с. 14]. Заслугоўвае ўвагі і меркаванне заходнееўрапейскіх вучоных Ж. дэ Во і Л. Раманучы-Роса. Яны падкрэслівалі экзистэнцыйнае значэнне этнакультурнай ідэнтычнасці, якая вынікае з натуральнай чалавечай патрэбы мець пераемную прыналежнасць, адносна ўстойлівую аснову [7] для ўпэўненасці ў будучым, для далейшага паўнавартаснага развіцця.

Этнакультурная форма ідэнтычнасці дастаткова ўстойлівая. Этнакультурная ідэнтычнасць часцей за ўсё ўсведамляецца і перажываецца індывідам на ментальным

узроўні, як дадзенасць, і выяўляецца праз светабачанне і маўленне. І.В. Мальгіна выдзяляе наступныя структурныя кампаненты этнакультурнай ідэнтычнасці: “самасвядомасць народа (падкрэслена намі. – В.Б.), якая выяўляецца шляхам цэлага комплексу разгорнутых у часе (ад эпохі да эпохі), храналагічна абумоўленых рэфлексіўных прыкмет:

– усвядомленая дыферэнцыяцыя ідэнтычнасці, яе выдзяленне з шэрагу ўтварэнняў на аснове комплексу культурных прыкмет;

– этнакультурная ідэнтыфікацыя ў адпаведнасці з дамінуючымі прыкметамі (становішча роднасці, агульная тэрыторыя, лад жыцця і інш.) і выпрацоўка пэўнага этноніма;

– міфалагізацыя гістарычнага лёсу народа і яго “глебы”: тыпу мовы, культуры, ладу жыцця;

– фарміраванне аўта- і гетэрастэрэатыпаў, абумоўленых не толькі тлумачэннем, але і ацэнкай якасці ўласнай этнакультурнай інакшасці, выпрацоўка суб’ектных ідэнтыфікатаў;

– асэнсаванне культурна-гістарычных мэт і інтарэсаў сацыякультурнай агульнасці, якая фіксуе яе выхад на новы гістарычны і палітычны ўзровень развіцця” [5, с. 14–15], “пачуцці”, бо “феномен этнакультурнай ідэнтычнасці адлюстроўвае працэсы глыбіннага эмацыянальнага, амаль сакральнага перажывання і маніфестацыі адзінства агульнасці”, таму варта звяртаць увагу на эмацыянальна-афектыўны аспект у структуры этнакультурнай ідэнтычнасці, які “фарміруецца з сукупнасці пачуццяў, што складваюцца з эмацыянальных форм адносін да ўласнага этнасу ці дзяржавы (роднай прыроды, мовы і культуры, да роднага народа і яго гісторыі, звычлага ладу жыцця і быту), але яны могуць быць адрасаваныя і іншаму народу” [5, с. 15]. Наступны складнік структуры этнакультурнай ідэнтычнасці – ментальнасць як “спантаннае, арганічнае, пераважна ірацыянальнае маніфэставанне адзінства і саматоеснасці народа” [5, с. 15]. Наконт ментальнасці А.У. Марозаў слухна заўважыў: “Ментальнасць – аснова функцыянавання ўстойлівай сістэмы стэрэатыпізаваных уяўленняў, каштоўнасцей і сэнсаў – укаранёнай у жыццядзейнасці многіх пакаленняў людзей, якія належаць да пэўнай гісторыка-культурнай агульнасці” [6, с. 172]. Разам з тым ментальнасць адначасова выступае паказчыкам адаптацыі этнасу да прыродных, гістарычных і культурных абставін. Усе тры пералічаныя кампаненты этнакультурнай ідэнтычнасці знаходзяць своеасаблівае адлюстраванне ў мастацкіх творах і патрабуюць сістэмнага асэнсавання з боку літаратуразнаўцаў і з ідэйнага, і з мастацкага боку.

На думку многіх навукоўцаў, этнакультурная ідэнтычнасць як усведамленне, перажыванне і знешняя маніфестацыя сацыякультурнага адзінства заявіла пра сябе не адразу, а хутчэй за ўсё на этапе разлажэння родаплемянных адносін, а ў некаторых народаў – на развітой стадыі раннекласавай дыферэнцыяцыі. Па меры развіцця чалавечай цывілізацыі адбывалася ўскладненне структуры этнакультурнай ідэнтычнасці, напластанне слаёў рознага часу. Ніжні ўзровень гэтай складанай піраміды ўтварае родаплемянная ідэнтычнасць, заснаваная пераважна “на крыві і глебе”, па вызначэнні Э. Фрома [7]. Другі слой у структуры этнакультурнай ідэнтычнасці ўтварае ўласнаэтнічная ідэнтычнасць, важную рысу якой складае мемарыяльная інтэнцыянасць, міфалагізацыя агульнай гісторыі і лёсу, яе фарміраванне і функцыянаванне

забяспечваюцца дзяржавай і рэлігіяй. Верхні слой – нацыянальная ідэнтычнасць – вынік палітычных працэсаў. Пры гэтым на кожнай новай стадыі фарміравання этнакультурнай ідэнтычнасці адбывалася не адмена, а частковая трансфармацыя, адаптацыя і сінтэз асноўных рыс, традыцыйных і новых, прыярытэтных ідэнтыфікацыйных падстаў. Гісторыя літаратуры дае багаты матэрыял для даследавання этнасаў, дынамікі эстэтычнай свядомасці і этнакультурнай ідэнтычнасці канкрэтных народаў.

Некаторыя сучасныя даследчыкі аргументавана даказваюць неабходнасць вылучэння спецыяльнага напрамку ў літаратуразнаўстве – этнапаэтыкі, які б займаўся вывучэннем нацыянальнай адметнасці літаратур, вобразна-выяўленчых сродкаў, што ўзніклі пад уздзеяннем пэўных умоў гістарычнага існавання канкрэтнага народа і шырока прадстаўлены ў яго літаратуры. Рускі навукоўца У.М. Захараў, у прыватнасці, сцвярджаў: “Сярод разнастайных дысцыплін, якія пачынаюцца словам *этна-*, відавочна не хапае яшчэ адной – *этнапаэтыкі*, якая павінна вывучаць нацыянальную адметнасць канкрэтных літаратур, іх месца ў сусветным літаратурным працэсе” [9, с. 9]. Сапраўды, перспектыўным напрамкам развіцця навукі пра літаратуру можа стаць фарміраванне самастойнай літаратуразнаўчай галіны, якую па аналогіі з іншымі маладымі навукамі, што абапіраюцца на міждысцыплінарныя даследаванні і этнаскладнік, можна было б назваць этналітаратуразнаўствам. Тэрмін “этнапаэтыка”, які раіць выкарыстоўваць У.М. Захараў, думаецца, этымалагічна і семантычна неадназначны. Гэты тэрмін упершыню быў прапанаваны ў 1964 годзе Малкалмам Іксам, кіраўніком “Арганізацыі афра-амерыканскага адзінства”. М. Ікс абгрунтаваў неабходнасць развіцця этнапаэтыкі фактам існавання розных ментальных канстант у народаў свету, але гаварыў пра вывучэнне славеснай творчасці, куды, як вядома, уваходзяць і літаратура, і вусная народная творчасць. Этнапаэтыкай з канца ХХ стагоддзя нярэдка метафарычна называюць фальклор, бо ў вуснай народнай творчасці максімальна канцэнтруецца духоўны вопыт пэўнага этнасу [10].

У сучасным літаратуразнаўстве на парадку дня дастаткова востра стаіць праблема паглыбленага вывучэння таго, што складае адметнасць кожнай нацыянальнай літаратуры ў перыяд інтэнсіўных камунікатыўных і культурных узаемадзеянняў. Прадуктыўным напрамкам этналітаратуразнаўства стала б найперш вывучэнне ментальных мадэлей на ўзроўні нацыянальнай ідэнтычнасці літаратур, пісьменніцкіх індывідуальнасцей, асобных твораў.

Адна з важных функцый мастацтва слова – этнічная, якая заключаецца ў рэпрэзентацыі пэўнага народа іншым народам свету, у захаванні этнічных каштоўнасцей дзеля самаідэнтыфікацыі сябе ў зменлівым свеце, сёння ж менавіта этнічнасць становіцца аб’ектам мадыфікацый і пераструктурвання. Этнакультурная ідэнтычнасць, хоць і перадабумоўлівае схільнасць да нейкага пастаянства, але на самой справе яна дынамічная. Прычым, яе дынаміка не ў апошнюю чаргу дэтэрмінуецца сацыяльна-гістарычнымі і храналагічнымі фактарамі, што ярка выяўляецца праз тыпы нацыянальных характараў, увасобленых у літаратурных творах. Напрыклад, ляснік Міхал з “Новай зямлі” Якуба Коласа, Міхал Тварыцкі з “Трэцяга пакалення” Кузьмы Чорнага і Іван Батрак з рамана “Вазьму твой боль” – гэта розныя тыпы беларускага народнага характару, узятыя на розных этапах развіцця грамадства. У гэтых тыпах захоўваецца інварыянтная аснова, але дапускаюцца адхіленні прыватнага псіхалагічнага плана.

Літаратура не толькі ўзнаўляе, але і мадэлюе нацыянальныя характары. Нацыянальны характар у мастацкіх творах, як правіла, прадстае асобасна дыферэнцыраваным пісьменнікамі. Так, Васіль Дзяцел, Міканор Дзяцел і Халімон Дзяцел па мянушцы Глушак у “Палескай хроніцы” Івана Мележа – гэта розныя сацыяльна-псіхалагічныя тыпы беларускага народнага характару 20–30-х гадоў мінулага стагоддзя. У цэнтры ўвагі пісьменнікаў, згодна асаблівасцям мастацкай творчасці, часта знаходзяцца культурна-асобасныя дамінанты ў вызначэнні з’яў нацыянальнага парадку, пры гэтым адны аўтары ідэалізуюць свой народ, а другія – свядома пазбягаюць ідэалізацыі. Для прыкладу, у творчасці Уладзіміра Караткевіча мадэляваўся і прыўносіўся вобраз беларуса, моцнага духам, захопленнага ідэяй служэння Бацькаўшчыне, а ў творчасці Янкі Купалы пры мастацкім узнаўленні нацыянальнага характару беларуса значнае месца займала крытычнае стаўленне да суайчыннікаў, асуджэнне пасіўнасці, пакорлівасці лёсу.

Замацаванне этнастэрэатыпаў як комплексу ўяўленняў адной этнічнай групы аб другой або аб сабе самой наглядаецца перш за ўсё ў літаратурных тэкстах, а сам гэты працэс на матэрыяле твораў славеснага мастацтва мае адметныя рысы ў нацыянальных літаратурах, якія вынікаюць з анталогіі і гісторыі народа. Так, англічане – гэта “астраўная” нацыя, таму ў класічнай англійскай літаратуры іншаземцы звычайна паказваліся свайго кшталту дзівакамі; беларусы жывуць у цэнтры Еўропы, іх родная зямля неаднаразова становілася аб’ектам знешняй экспансіі, відаць, невыпадкова этнагетэрастэрэатыпы ў творчасці беларускіх пісьменнікаў, як правіла, этычна неадназначныя, уключаюць у сябе і станоўчыя, і адмоўныя рысы характару.

Далейшага даследавання з боку літаратуразнаўства патрабуе канцэптасфера нацыянальных літаратур. Як вядома, тэрмін “канцэпт” упершыню быў уведзены рускім вучоным С.А. Аскольдавым-Аляксеевым у рабоце “Канцэпт і слова” (1928), а тэрмін “канцэптасфера” – Д.С. Ліхачовым. Канцэпт – гэта адзінка свядомасці, канцэнтрат культуры ў ментальным свеце чалавека, пасрэднік ва ўзаемадзеянні індывіда з духоўным вопытам нацыі. Кожная нацыянальная літаратура ёсць апасродкаванае выяўленне светаўспрыняцця пэўнага народа, яго ўяўленняў пра свет, а значыць, у задачы этналітаратуразнаўства можа арганічна ўвайсці асэнсаванне нацыянальнай свядомасці літаратуры, выяўленне форм і спосабаў мастацкага ўзнаўлення тыпаў нацыянальнага характару, менталітэту, даследаванне нацыянальных мадэлей свету, нацыянальных духоўна-этычных і быццёвых канстант, вызначэнне параметраў і крытэрыяў нацыянальнай вобразнай парадэгмы. Такі напрамак даследавання паспрыяе не толькі далейшаму грунтоўнаму спасціжэнню законаў мастацкай творчасці, але і замацаванню талерантных настрояў у сучасным полікультурным свеце.

Адной з перспектыўных задач этналітаратуразнаўства з поўным правам можна назваць паглыбленае сістэмнае вывучэнне сувязей нацыянальных літаратур з нацыянальнай вуснай народнай творчасцю як этнанаратывам, выкарыстанне ў працэсе такіх даследаванняў ідэй інтэртэкстуальнага падыходу, бо адметнасць любой літаратуры ў значнай ступені вызначаецца і той мастацкай этнаспадчынай, якая інтэрыярызуецца аўтарамі.

Мастацкая літаратура – этнаграфічны эпіфеномен. Мастацтва слова і этнаграфія – часткі адзінай мегасістэмы – народазнаўства. Шырокае поле даследавання этналітаратуразнаўства – мастацкі этнаграфізм, яго семантыка і функцыі, рэфератыўны, камунікатыўны і эстэтычны бок этнаграфічнага матэрыялу ў літаратурным творы.

Этналітаратуразнаўства таксама магло б заняцца сістэматызацыяй ужо назапашаных ведаў па комплексу праблем нацыянальнай выразнасці мастацкай творчасці. У задачы спецыяльнага раздзела літаратуразнаўства арганічна б увайшло выяўленне агульных тыпалагічных рыс і разнастайнасці форм і прынцыпаў выкарыстання этнаграфічнага матэрыялу ў літаратурных творах, а кампаратыўны падыход праз паглыбленае навуковае асэнсаванне такіх катэгорый, як “функцыя”, “прадмет, змест, форма літаратурнага твора”, “мастацкі метада”, “жанр”, дазволіў бы вызначыць каштоўнасць укладу кожнай нацыянальнай літаратуры ў развіццё сусветнай літаратуры, больш усебакова паказаць яе нацыянальную спецыфіку і агульначалавечае значэнне. Тыпалагізуючая канкрэтызацыя ўнесла б карэктывы і стабілізавала раней атрыманыя вывады адносна шляхоў развіцця і спецыфікі як канкрэтных нацыянальных літаратур, так і сусветнага літаратурнага працэсу ўвогуле.

Заслугоўвае ўвагі літаратуразнаўцаў і даследаванне вобразна-выяўленчых сродкаў, рэтрансляцыя этнарэалій у мастацкіх перакладах.

Варта адзначыць, што пры даследаванні любой нацыянальнай літаратуры не трэба забываць, што яна з’яўляецца дынамічным гіпертэкстам, што этнаскладнік у ёй пастаянна трансфармуецца, а гэта, у сваю чаргу, дае магчымасць прасачыць дынаміку і спецыфіку літаратурнай пераемнасці.

Кожнай нацыянальнай літаратуры ўласціва пэўная сістэма вобразна-выяўленчых сродкаў, якая дэтэрмінуецца этнаанталогіяй і менталітэтам. Напрыклад, “беларуская вёска сфарміравала этнічны грунт, дала нацыі мову, эстэтычны канон і этычны кодэкс” [11, с. 74], доўгі час у беларускай літаратуры вобраз вёскі экстрапаліраваўся на вобраз Радзімы. Этнаанталогія ўключае ў сябе этнічна маркіраваны комплекс фактараў і прыкмет. Важнай задачай этналітаратуразнаўства павінна стаць выяўленне і даследаванне анталагічнага метакоду нацыянальных літаратур. Расійскі літаратуразнаўца З.Х. Кучукава абгрунтавана называла анталагічным метакодам асобую дынамічную структуру, створаную і ўкаранёную ў культурнае асяроддзе этнакалектыўным розумам; структуру, у якой адпачаткова закладзена цэласная і завершаная сістэма каштоўнасцей, якая падтрымлівае парадак і гармонію, рэгулюе этычныя законы і не дапускае хаосу [12]. Менавіта анталагічны метакод выступае асновай паэтыкі нацыянальных літаратур. Агульнавядома, што пісьменнік стварае мадэль свету на аснове існуючых у яго атачэнні ўяўленняў пра свет і падбірае адпаведныя вобразна-выяўленчыя сродкі. Пры гэтым аўтарская інтэнцыя ўключае ў сябе не толькі асабістыя ўяўленні аўтара, але таксама яшчэ і калектыўнае бессвядомае і нацыянальнае бессвядомае. Перспектыўнай задачай этналітаратуразнаўства павінна стаць асэнсаванне суадносін калектыўнага бессвядомага і нацыянальнага бессвядомага, у прыватнасці, на прыкладзе нацыянальных літаратур і творчасці канкрэтных аўтараў.

Вылучанае намі праблемнае поле этналітаратуразнаўства, безумоўна, часткова вывучаецца эстэтыкай і паэтыкай у складзе тэорыі літаратуры, але недастаткова поўна, у асобным жа раздзеле ёсць магчымасць яго падрабязнага сістэмна-канцэптуальнага разгляду.

З вышэйсказанага лагічна зрабіць вывад, што этналітаратуразнаўства – гэта дастаткова легітымны раздзел літаратуразнаўства, ён павінен займацца выяўленнем, вывучэннем, апісаннем феноменаў, якія, з аднаго боку, адлюстроўваюць, а з другога – прадвызначаюць спецыфіку нацыянальнай карціны свету, даследаваць

этнаанталагічныя імператывы на матэрыяле фальклору і літаратуры, выяўляць і характарызаваць этнаментальныя канстанты. Этналітаратуразнаўства заклікана разглядаць літаратуру як сродак увасаблення самакаштоўнага этнаментальнага вопыту, як асэнсаванне агульначалавечага праз нацыянальнае, як элемент змястоўнай формы літаратурнага твора, інтэграваць этнічныя, анталагічныя, культуралагічныя веды. Этналітаратуразнаўства павінна асноўвацца на сінтэзе дасягненняў сучасных гуманітарных навук. Агульнавядома, што міждысцыплінарныя напрамкі валодаюць значным гнэсеалагічным патэнцыялам. Гэта значыць, што этналітаратуразнаўства здолее даць больш дэталізаваную і тым самым аб'ектыўную карціну развіцця ў часе сусветнай літаратуры і канкрэтных нацыянальных літаратур, дазволіць вылучыць новыя праблемныя лініі ва ўзаемаадносінах мастацтва слова і рэчаіснасці. Тэндэнцыі шматстайнай трансфармацыі, “крэалізацыі” нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці ў сучасным свеце даюць ґрунтоўныя падставы для вываду, што этналітаратуразнаўства мае шанс стаць адным з цэнтральных раздзелаў навукі пра літаратуру ў XXI стагоддзі.

Л і т а р а т у р а

1. Тишков, В.А. Реквием по этносу: исслед. по соц.-культур. антропологии / В.А. Тишков. – М.: Наука, 2003. – 544 с.
2. Гердер, И.Г. Избранные сочинения / И.Г. Гердер. – М.; Л.: Госполитиздат, Ленингр. отд-ние, 1959. – 392 с.
3. Гачев, Г.Д. Национальные образы мира: общие вопр. Русский. Болгарский. Киргизский. Грузинский. Армянский / Г.Д. Гачев. – М.: Совет. писатель, 1988. – 445 с.; Гачев, Г.Д. Национальные образы мира. Соседи России: Польша, Литва, Эстония / Г.Д. Гачев. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 384 с.; Гачев, Г.Д. Ментальности народов мира / Г.Д. Гачев. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 544 с.
4. Kulturelle Grenzziehungen im Spiegel der Literaturen: Nationalismus. Regionalismus. Fundamentalismus; Hrsg.: Н. Turk [et al.]. – Göttingen: Wallstein, 1998. – 294 S.; Nationale und Kulturelle Identität: Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neizeit; Hrgs. von B. Giesen. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991. – 578 S.
5. Малыгина, И.В. Этнокультурная идентичность: структура и исторические формы / И.В. Малыгина // Вестник МГУКИ. – 2005. – № 2. – С. 13–20.
6. Морозов, А.В. Фольклор в духовной культуре восточных славян: ментальные предпосылки функционирования / А.В. Морозов. – Вильнюс: Ксения, 2005. – 196 с.
7. Фромм, Э. Пути из больного общества / Э. Фромм // Проблема человека в западной философии. – М., 1998. – С. 471–495.
8. Romanucci-Ross, L. Ethnic Identity. Creation, Conflict, Conflict and Accommodation / L. Romanucci-Ross, G. de Vos. – L.: Third edition, 1995. – 405 p.
9. Захаров, В.Н. Русская литература и христианство / В.Н. Захаров // Евангельский текст в русской литературе XVIII–XX веков: цитата, реминисценция, мотив, сюжет, жанр: сб. науч. тр. / Петрозавод. гос. ун-т; редкол.: В.Н. Захаров [и др.]. – Петрозаводск, 1994. – С. 5–11.
10. Этнопоэтика и традиция: к 70-летию В.М. Гацака: сб. ст.: редкол.: В.А. Бахтина (отв. ред.) [и др.]. – М.: Наука, 2004. – 602 с.
11. Кісліцына, Г. Новая літаратурная сітуацыя: змена культурнай парадыгмы / Г. Кісліцына. – Мінск: Логвінаў, 2006. – 208 с.
12. Кучукова, З.Х. Онтологический метакод как системообразующий принцип этнопоэтики: дис. докт. филол. наук: 10.01.08 / З.Х. Кучукова. – Нальчик, 2006. – 370 л.

Паступіла 26.06.2008